

LITERÁRNY TÝŽDENNÍK

Unáhlené rozhodnutie

Rozvoj humanitných vied a psychológie na poprednom mieste medzi nimi je jednou z kľúčových otázok kultúrnej politiky. Preto ma potešilo, že práve Literárny týždenník informuje svoju čitateľskú obec o problémoch Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie (VÚD-PaP), pracoviska, ktorému som venoval osemnásť rokov práce a života. Deň pred vyjedením príspevku Čo s detskou psychológiou? som sa na aktíve v aule Univerzity Komenského z úst námestníka ministra školstva, mládeže a telesnej výchovy SSR Doc. Mateja Beňu dozvedel, že minister rozhodol o zrušení VÚD-PaP a jeho zlúčení s Výskumným ústavom pedagogickým s platnosťou od 1. júla 1989. Zo stoviek odborníkov, ktorí sa podľa M. Beňu k návrhu zlúčenia vyjadrili, všetci okrem niekoľkých pracovníkov VÚD-PaP pokladali tento krok za rozumný. A hľa, deň na to čítam opačný názor z pera Dr. J. Greisingera, CSc., pracovníka Inštitútu pre doškoľovanie stredných zdravotníckych pracovníkov, a prof. Dr. L. Požára, CSc. z Pedagogickej fakulty UK.

„Stovky odborníkov“ sa tak zmenšili o dvoch a nepochybujem o tom, že táto neurčitá číselka sa bude naďalej zmenšovať, ak budú mať odborníci naozaj príležitosť vyjadriť sa. Na niekoľkokrát opakovanú otázku, kto menovite vypracoval pred ministra „vedecky podložené prognózy, rozbor a odporúčania“ k tomuto kroku, odpovedal M. Beňu po neuveriteľnej slovnej ekvilibristike napokon priznaním: „o to sme nikoho nežiadali“. Že by potlesk, ktorý nasledoval, vyjadroval súhlasný postoj prítomných v aule s takto svojrázne chápaným vedeckým prístupom k riadeniu a rozhodovaniu v rezorte školstva? Na porade, ktorá sa mesiac predtým konala na pôde ministerstva, žiadali predstavitelia VÚD-PaP-u okrem odbornej expertízy zabezpečiť účasť pracujúcich na riadení. S. Beňu ich však ubezpečil, že keď rozhoduje zodpovedný orgán, je to v súlade s demokraciou.

Hrdinský boj psychológov s rigiditou a svojvoľnou administratívneho aparátu ministerstva o zachovanie inštitucionálnej základne ich disciplíny prešiel len však priniesol síce kyslé a nezrelé, no rozhodne ovocie. Zámer „rozpušťať“ psychológov vo Výskumnom ústave pedagogickom bol modifikovaný – po zlúčení nové pracovisko dostalo meno Výskumný ústav pedagogický a psychologický. To dáva psychológii nádej udržať si aktu-takú pozíciu. Podľa slov M. Beňu majú „všetky úlohy oboch ústavov ostať v zlúčení ústave zachované“. V rozpore s tým však námestník odmietol účasť psychológov na prácach pre iné rezorty. Úlohou nového ústavu má byť iba zdokonaľovanie výchovno-vzdelávacej sústavy.

Nechcem unávať čitateľa vysvetľovaním, že detská psychológia nie je veda o výchovno-vzdelávacom procese, tobôž sústave, že môže pomôcť školstvu iba ako psychol-

gia, a nie ako prívěsok pedagogiky. O tom napokon písali autori spomínaného článku. Napadá mi však, že to „zdokonaľovanie“ je veľmi eufemistický termín. V skutočnosti musí ísť v prvom rade o naprávanie chýb a nedostatkov, ku ktorým vôbec nemuselo dôjsť, často aj navrátno k formám, ktoré sme už niekedy úspešne „zdokonalili“. Konkrétnym príkladom je opätovné zriadenie malotriednych škôl po tom, čo sme ich v poslednom dvadsaťročí hromadne rušili a integrovali do plnoorganizovaných škôl v strediskových obciach.

Integrácia škôl sa neosvedčila. Bolo by k nej vôbec došlo, keby sa od začiatku rešpektovali psychologické, sociologické a v konečnom dôsledku i politické zretele? Sila administratívneho rozhodovania riadeného nepochopenou ekonomikou bola však vtedy väčšia.

Integrácia škôl sa neosvedčila. Bude to inak s integráciou výskumných ústavov? Som presvedčený, že nie. Opatrením sa ušetrí jeden plat riaditeľa a jeden plat vedúceho ekonóma. Na rozvoji vedy, ktorá by sa mala viac než doteraz zapojiť do všestrannej starostlivosti o nastupujúcu generáciu, ani tak veľmi nezáleží. Veď po niekoľkých rokoch môžeme v „zdokonaľovaní“ pokračovať a psychologické a pedagogické pracovisko opäť osamostatniť.

Samostatnosť je totiž nielen nevyhnutný predpoklad úspešného rozvoja oboch disciplín, ale aj nevyhnutný predpoklad skutočnej integrácie ich poznatkov, ktorá sa prejaví v efektívnej spolupráci pri starostlivosti o nastupujúcu generáciu. V spolupráci rovnocenných partnerov, ktorí sa neraz v záujme veci musia stať vzájomnými oponentmi. Dovoľm si dokonca tvrdiť, že konštruktívny dialóg psychológov s pedagógmi vzhľadom na odlišný charakter ich disciplín patrí k najdôležitejším formám spolupráce i prostriedkom ich integrácie. Ak sa doteraz nedarilo, nebola to chyba odborníkov, ale riadiacich orgánov, ktoré oň nemali záujem.

Samostatné pracoviská majú nenahraditeľný význam aj pre profesionálnu identifikáciu odborníkov. Pedagogických inštitúcií je u nás dost – od škôl všetkých stupňov po

okresné pedagogické strediská a krajské pedagogické ústavy. Zrušenie VÚD-PaP-u však znamená stratu jediného ústavu aplikovanej psychológie v ČSSR. Ústavu, ktorý pre psychológov roztrúsených po všetkých možných rezortoch a pracoviskách vytváral svojou činnosťou pôdu, na ktorej sa môžu stretnúť, konzultovať, vymieňať si skúsenosti. Konferencie, semináre a školenia, ktoré sme organizovali, boli vždy vysoko hodnotené. Isto, nie všetko v našej činnosti bolo len pozitívne. No v čase, keď je namieste uvažovať, čo a ako v práci ústavu zlepšiť, rozhodli zodpovední o jeho zrušení. Ozaj, čo znamená „zodpovední“? Mám dojem, že príliš voľne používame slová. Rozhodovanie o takých závažných otázkach, ako je organizácia vedecko-výskumnej práce, možno nemusí byť demokratické. No realizované bez účasti vedcov je určite krajne nezodpovedné.

Vráťme sa však k otázke súvisu psychológie s kultúrnym frontom. Kultúru národa možno merať nielen počtom divadiel a galérií, ale aj rozvojom psychológie a psychologické starostlivosti. Počty psychológov na milión obyvateľov, ktoré uvádzajú J. Greisinger a L. Požár, o našej kultúrnosti príliš nesvedčia. Ďalší je aspekt samej psychologické vedy. Tá skúma človeka vo všetkých súvislostiach a vzťahoch, teda aj vo vzťahu ku kultúre, umeniu, literatúre. Z krásnej literatúry dokonca často čerpa. Veď umelec je akoby „prvým psychológom“, cíti a odhaľuje tajomstvá ľudskej duše i tam, kde veda ešte neprenikla, často ju predbieha. Na druhej strane sám musí psychológiu študovať, nie vždy mu stačí intuícia a vlastná skúsenosť na presvedčivé stvrdenie konania a motivácie jeho postáv.

V diferencovanej štruktúre psychologických vied (lebo psychológia podobne ako medicína vytvorila v priebehu svojho vývinu rad špecializovaných odvetví) existuje dokonca psychológia umenia. V našich pomeroch pravda ťažko použiť slovo existuje. Hoci pri Československej psychologické spoločnosti pracuje Sekcia psychológie umenia, ktorá má značný počet členov, ide zväčša iba o záujemcov o problematiku. Psychológov, ktorí sa ume-

ním zaoberajú profesionálne, možno zrátať na prstoch jednej ruky. Inštitúcie, na ktorých psychológovia pracujú, totiž nemajú o takú „exkluzívnu a zbytočnú“ oblasť výskumu záujem.

Keď sme sa pred desiatimi rokmi na VÚD-PaP-e začali zaoberať problematikou nadaných detí, rezort prirodzene zaujímal len vedecké a technické talenty. Podarilo sa nám však do plánu presadiť aj problematiku umeleckého nadania. Ako sám vojak v poli som sa pustil do skúmania štruktúry umeleckého talentu, štruktúry osobnosti umelecky nadaných detí, možnosti rozvíjania ich nadania v ľudových školách umenia a napokon do psychologických problémov estetické výchovy. Tak som sa aspoň čiastočne svojho odborného zamerania stal psychológom umenia. Aby som v tomto odbore mohol pracovať, potreboval som prirodzene študovať niektoré problémy estetiky a teórie umenia, konzultovať s estetikmi, umenovedcami i umeleckými pedagógmi, spolupracovať s nimi. No vždy pre mňa bolo nesmierne dôležité, že som súčasťou psychologického pracoviska, na ktorom som každý deň v styku s kolegami – psychológmi rozličných zameraní od pedagogickej cez poradenskú až po klinickú psychológiu a dokonca patopsychológiu. Ustavičný kontakt s psychologickým myslením zo mňa robí psychológa možno väčším než pôvodné vysokoškolské vzdelanie. A ako psychológ so všetkými špecifikami tohto povolania môžem priniesť umenovedcom i umeleckým pedagógom užitočné a obohacujúce námety na ich prácu, dané práve odlišným uhlom môjho pohľadu.

Význam psychologického pracoviska, akým bol VÚD-PaP, je okrem jeho vlastnej činnosti aj v tom, že poskytuje psychológom pocit profesijnej identity a zázemia. Bez takéhoto zázemia strácajú psychológovia veľkú časť spoločenskej prestíže, ktorú si zatiaľ ešte len namáhavo budujú, i veľkú časť svojej špecifickej odbornosti, ktorou môžu prispievať ostatným odborom ľudského poznania a spoločenskej praxe. Preto rozhodnutie o zlúčení psychologického ústavu s pracoviskom iného zamerania ublíži nielen psychológom a psychológii, ale v konečnom dôsledku celej spoločnosti. Preto psychológovia proti tomuto rozhodnutiu statočne bojovali. Neuspeli. Stratu VÚD-PaP-u napriek kompromisu, ktorý sa týka názvu nového pracoviska, pociťujú ako smrť niekoho blízkeho. Lenže smrť, aj keď niekedy zbytočná a hlúpa, je iba súčasťou života. Psychológovia budú musieť naďalej bojovať o svoju vedu. Nie kvôli sebe, ale kvôli tým, ktorým by mali ako psychológovia pomáhať. Vyzývam preto aj ich, aby pomohli psychológom. Skončím citátom z literatúry. Pani Loukotková sa iste nenahnevá, že ho používam v nových súvislostiach. „Smrťou sa boj nekoneč“.

VLADIMÍR DOČKAL

Bez detskej psychológie?

Pôvodne som mal v úmysle napísať článok, v ktorom som chcel podporiť snahu psychológov o zachovanie Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie. Na to je však dnes už neskoro. Jediné československé pracovisko, ktoré komplexne sledovalo psychický vývin našich detí, už neexistuje. Opäť raz nevíťazil zdravý rozum. Keď sa priznám, že som psychológ a v minulosti som v spomínanom ústave pracoval, bude sa možno moje predchádzajúce tvrdenie javiť ako tendenčné. No každý, kto sa so svojou profesiou identifikuje, chce jej záujmy brániť. A v prípade zrušenia VÚD-PaP-u nejde o zrušenie jedného pracoviska, ale o likvidáciu celej vednej disciplíny. Detskou psychológiou sa u nás totiž systematicky nezaoberajú ani pracoviská akademii vied, ani katedry psychológie, ktorých výskumné kapacity sú tak či onak minimálne.

K zrušeniu ústavu detskej psychológie dochádza para-

doxne v čase, keď si v širších súvislostiach začíname uvedomovať význam, ktorý pre vývin osobnosti majú rôznorodé prostredia od pôrodnice cez rodinu, vrstovnicke skupiny a ďalšie sociálne mikroštruktúry a makroštruktúry až po vstup do pracovného prostredia. Výskumný ústav pedagogický a psychologický, ktorý vznikol začlenením VÚD-PaP-u do Výskumného ústavu pedagogického, však má riešiť iba problémy výchovno-vzdelávacieho procesu. Žiak v škole sa má stať jediným predmetom bádania celej našej detskej psychológie. Podobnú „veľkorysosť“ v riešení problémov školstva – účasť všetkých detských psychológov na výskume výchovno-vzdelávacieho procesu – si iné krajiny dovoliť nemôžu. Nemyslím si, že by inde podceňovali školskú politiku; majú však úctu k vede a vedú si zachovať nedotknuteľnosť vedy voči nekompetentným zásahom nekompetentných ľudí.

Každé ministerstvo je síce kompetentné rozhodovať o štruktúre výskumných pracovísk vo svojom rezorte; je však anomáliou, ak sa táto kompetencia ešte i dnes na Ministerstve školstva, mládeže a telesnej výchovy chápe ako moc rozhodovať a presadiť akékoľvek neopodstatnené opatrenie.

V prípade detskej psychológie nejde iba o úctu k vede, ale aj o úctu k dieťaťu a jeho rodiacej sa osobnosti. Dieťa nemožno pokladať len za objekt výchovno-vzdelávacieho procesu. Hodnoty jeho života spočívajú aj v iných oblastiach vývinu. Psychológovia musia dieťa skúmať najmä preto, aby mu pomohli tieto hodnoty brániť. Niekoľko aj „proti“ škole. A práve toto sa stáva kameňom úrazu v komunikácii medzi pedagógmi a psychológmi. Mám dojem, že naša pedagogika stavia príliš ideálne normy, ktoré nerešpektujú skutočné psychické potenciály detí. Odporúčania psychológov pokladajú pedagógovia často len za brzdu vo svojej práci. Ak proti nim nemajú dostatok odborných argumentov, presúvajú argumentáciu do ideologickej roviny, v ktorej im už psychológovia nemôžu konkurovať.

Namiesto toho, aby pedagogika určovala svoje ciele, vrátane ideologických, na základe poznatkov o psychickom vývine dieťaťa, znásilňuje psychológiu, aby jej pomáhala plniť nereálne postavené, idealizované všeobecné ciele. Prepriata idealizácia a ideologizácia našej pedagogiky viedla k zahmleniu jej vlastného predmetu. Ten si však v nových podmienkach musia redefinovať pedagógovia sami. Keď píšeme o pedagógoch, nemám na mysli učiteľov, ale tvorcov učebných plánov, osnov a všetkých tých, ktorí sú za súčasný stav nášho školstva zodpovední.

Pochopiteľne, pri riešení školských problémov psychológovia pomôcť môžu. A môžu to robiť iba ako nezávislí partneri, ktorí dajú pedagógom k dispozícii psychologické poznatky o dieťati. Tieto poznatky musia do výchovno-vzdelávacej práce pretaviť sami pedagógovia. Zdá sa, že o to nemajú veľký záujem. Znamená to pre nich stretnutia s ďalšími a ďalšími problémami. Psychológ je profesionálne orientovaný na vyhľadávanie problémov, upozorňuje na ne a navrhuje spôsoby ich riešenia. Riadiaci pracovníci nášho školstva sa však k problémom formulovaným z pohľadu psychológa stavajú nevládavo alebo vyhýbavo. Svedčí o tom aj skutočnosť, že správy z výskumov, ktoré detská psychológia v VÚD-PaP produkovali, končili na ministerstve vo vyhradených skrini a po čase sa dostávajú do zberu.

Pedagógovia z bývalého Výskumného ústavu pedagogického manifestovali svoju vôľu uššie spolupracovať s psychológmi. Mal som však dojem, že len pod podmienkou, že psychológov „pedagogizujú“, prerobia na svoj obraz. To bola asi jedna z príčin zrušenia samostatného psychologického ústavu a jeho zlúčenia s Výskumným ústavom pedagogickým.

Detská psychológia sa tak dostala pod dohľad pedagogiky. Táto, pre vedu neprírodná situácia nemôže prospieť vývinu ani jednej z oboch disciplín. A stagnácia vedeckého poznania sa nevyhnutne negatívne odrazí aj v spoločenskej praxi. Som presvedčený, že práve spoločenskú prax vytvorí v blízkej budúcnosti potrebu zriadiť nové výskumné pracovisko, či dokonca viaceré pracoviská detskej psychológie a patopsychológie.

MARIÁN GROMA

Keď sa raz budú písať dejiny psychológie v ČSSR, narazi historik na mnohé zaujímavé otázky. Možno ho zaujme aj osud Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie (ďalej VÚD-PaP). Prečo toto pracovisko v roku 1989 zaniklo?

Aby bolo súčasníkom jasné, VÚD-PaP sa od svojho založenia v roku 1964 orientoval na výskum psychického vývinu detskej populácie, ako aj na problémy a poruchy, ktoré ho sprievádzajú. Výsledky výskumov využívalo nielen Ministerstvo školstva, mládeže a telesnej výchovy (MŠMaTV), v rezorte ktorého VÚD-PaP pôsobil, ale aj Ministerstvo zdravotníctva a sociálnych vecí, Ministerstvo spravodlivosti a vnútra, Zväz invalidov. Za desaťročia svojej existencie vyrástli v ústave odborníci, ktorí mohli školíť a vychovávať ďalších, metodicky viesť psychológov, pôsobiacich v pedagogicko-psychologických poradniach. Vydávali časopis odborne profilovaný na problematiku psychického vývinu dieťaťa a pracovali na viacerých výskumných úlohách celostátného významu. Teraz stoja pracovníci VÚD-PaP pred problémom, ako zabudnúť na to, čo doteraz robili, na to, čo chceli robiť, ako zameniť svoju odbornú psychologickú optiku za inú, a to pedagogickú. Na základe rozhodnutia MŠMaTV bolo totiž toto pracovisko zlúčené s Výskumným ústavom pedagogickým, aby sa „utvoril priestor pre dôslednejšie spoločné uplatňovanie pedagogiky, psychológie a ostatných vied, ktoré sa zaoberajú výchovou a vzdelávaním“ (pozri článok od Doc. Ing. S. Šihlára, CSc., Pravda, 30. 6. 1989).

Náš historik sa zrejme pobaví. Podľa tejto logiky by stačilo prikázať jablkám a hruškám, aby rástli na jednom

Voláme rozum

strome, a hneď by ich bolo viac, ako keby rástli zvlášť. Alebo zlúčiť biologické a chemické ústavy do jedného pracoviska obřích rozmerov. (Ak aj nebudú obrie výsledky, rozhodne sa ušetrí na platoch niekoľkých riaditeľov, sekretárov a vrátnikov). Rozlišovala vôbec administratíva v tých časoch medzi psychológiou a pedagogikou?

Súčasníkom, teda zaangažovanému odborníkovi nie je do smiechu. Ak ho ešte celkom nezachvátil pocit marnosti, tak opätovne vysvetľuje, že hoci psychológia a pedagogika majú niektoré styčné body, nemožno ich navzájom zamieňať a každá má v kultúre danej spoločnosti svoje nezastupiteľné miesto. Isté je však ich vzájomná kooperácia, avšak plodný dialóg nevznikne na administratívny príkaz zhora. Ten vzniká na istom stupni vývinu vedných disciplín, na základe vzájomného rešpektovania a v záujme riešenia spoločných otázok.

História, ako aj fakty súčasnosti hovoria jasne o tom, že psychológia je mladšia a slabšie inštitucionálne rozvinutá oblasť vedy ako pedagogika. Počet psychológov v ČSSR prerátaný na počet obyvateľov je značne poddimenzovaný, hlboko pod priemerom vyspelých krajín. Nedostatok psy-

chológov je cítiť tak v sfére psychologické starostlivosti, ako aj vo sfére základného a aplikovaného výskumu. Chýbajú základné príručky, osvetla je na veľmi nízkej úrovni. Prítom počet detí rôznym spôsobom postihnutých, ktoré vyžadujú nielen medicínsku, ale aj psychologickú starostlivosť, ustavične rastie. Podľa oficiálnych odborných materiálov (pozri napríklad Olomoucké psychologické dny) dnes diagnostikujeme v populácii detí školského veku 25-30 percent neurotikov. Rovnako vysoké percento žiakov základných škôl trpí preťažovaním; morálny a sociálny vývoj detí zaostáva za ich kognitívnym vývojom; vzrastajú počet rozvrátených a neúplných rodín vedie k vysokému výskytu syndrómu psychickej subdeprivácie. Zrušením jediného výskumného pracoviska detskej psychológie stráca teda psychológia svoje slabé, ťažko vydobyté pozície. A nejde len o ojedinelú stratu. Aj iné psychologické pracoviská boli zrušené, zlúčené s pedagogickými pracoviskami (katedry pedagogiky a psychológie), alebo bola ich činnosť pedagogizovaná (pedagogicko-psychologické poradne). Zdá sa teda, že iné problémy dieťaťa ako tie, ktoré bezprostredne súvisia so školou, administratíva MŠMaTV

úplne ignoruje... Ak totiž na riešenie problémov žiaka súčasná kapacita psychológov pracujúcich v odbore školstva nestačí, hoci tam pôsobí tretina všetkých psychológov na Slovensku, tak prečo znižujú počty tých psychológov, ktorí poskytujú služby v záujme ochrany psychického zdravia našich detí? Stráca sa tak šanca dobehnúť v psychologických službách zameškané v dobách vynútenej stagnácie a vyrovnáť sa vyspelým európskym krajinám. Stráca sa aj kus profesionálnej sebadôvery. Rozhoduje sa totiž o odborníkoch bez nich, bez toho, že by s nimi MŠMaTV svoj zámer konzultovalo. Rozhoduje opäť administratíva z pozície svojej moci a rozhoduje arrogantne a nekvalifikovane. Jej rozhodnutia však budú mať negatívne následky nielen pre rozvoj samého vedného odboru, ale aj na stav celej spoločnosti. O niekoľko rokov totiž „objavíme“, že povedeme otázkami psychických faktorov detskej delikvencie sa roky nikto kvalifikovane nezaoberal. Nebude tu teda nikto, kto by mohol navrhnúť, čo podniknúť, keď nám problém detskej delikvencie prerastie cez hlavu. Zrejme sa opäť najdu nadšenci, ktorí s vynaložením budovateľského úsilia založia nové pracovisko, ktoré bude danú problematiku sledovať, analyzovať a pokúšať sa ju riešiť. Začne sa pracovať odznovu, lebo predošlé odborné skúsenosti zarastú trávou. Budú sa teda zbierať usilovne nové dovtedy, pokiaľ... Nestráňme, nežijeme prešľa v Kocúrke, ale v spoločnosti, ktorá sa riadi rozumom. Ak budeme totiž ustavične začínať, budeme svet, v ktorom žijeme, čím ďalej, tým menej rozumieť. A to si robíme aspirácie na jeho plánovité riadenie.

JANA PLICHTOVÁ